

***O`ZBEKISTON RESPUBLIKASI
XALQ TA`LIMI VAZIRLIGI
RESPUBLIKA TA`LIM MARKAZI***

N.G`ULOMOVA

X.QURBONOVA

***ADABIYOT FANIDAN
DARS ISHLANMALARI***

Toshkent-2007

Mazkur qoʻllanma Respublika taʼlim markazi qoshidagi adabiyot boʻyicha ilmiy-metodik kengashning 2007-yil 28-fevraldagi yigʻilishi qarori bilan nashiga tavsiya etilgan.

© N.Gʻulomova, X. Qurbonova,
Adabiyot fanidan dars ishlanmalari, 2007-yil

SO`Z BOSHI

Adabiyot o`qitish metodikasi ilmida kashf etilgan toza-rish, yangilanish takomillashtirilgan dastur, darslik va metodik qo`llanmalarga singdirilgan holda adabiy ta`lim amaliyotiga kirib kelmoqda.

Bugungi kunda yangiangan o`quv-metodik adabiyot-lar bilan ishlash yo`llari yangi tamoyillar asosida olib borilishi davr talabi bo`lib, adabiyot darslarida o`qituvchi emas, ko`proq o`quvchining ishlashiga alohida e`tibor qaratilmoqda.

Tuzilgan dars ishlanmalarining asosiy maqsadi mashg`ulotlarda o`quvchining izlanishi, mehnat qilishi, asar-ni mutolaaqilib, tahlil etishi, mulohaza yuritib, fikraytishi, darslik mualliflarinikidan farqli ravishda asar haqida o`z xulosalarini bildirishi, o`zining tarbiyalanishi va ruhiyatida insoniy fazilatlarning shakllanishida shaxsan ishtirok etish-iga xizmat qilishga yo`naltirilgan.

Yaqin vaqtlargacha yagona, hal qiluvchi fikr o`qituvchi va darslik tomonidan bildirilar edi. O`quvchi fikrlashga emas, darslikdagi fikrni takrorlashga o`rgatilardi. Yangiangan adabiy ta`lim hamda metodikaning asosiy tamoyili shundaki, o`rganilgan badiiy asarlar yuzasidan hamma uchun yagona, majburiy xulosa chiqarish mumkin emas. Har bir asar yuzasidan o`z saviyasi, tarbiyalanganlik darajasi, asarni qay yo`sinda

tushunganligiga qarab, har bir o`quvchi turli-tuman xulosalarga kelishi kerak.

Adabiyot darslarida asosiy e`tibor qaratilishi lozim bo`lgan jihat o`quvchini mustaqil fikrlashga o`rgatishdir. O`qituvchining vazifasi dars mashg`ulotlarida masalani to`g`ri qo`ya bilish, o`quvchini qiziqтира olish, bolaning tuyg`ularini bezovta qilishdan iborat.

O`quvchi o`z bilimi va tajribasida duch kelmagan vaziyat bilan to`qnashganda va bu vaziyat uni qiziqtirib qolganda, bola ixtiyoriy harakatga tushadi, mustaqil fikrlay boshlaydi. Qiziqqan bola masalaning mohiyatiga etma-guncha, istagini qondirmaguncha qo`ymaydi. Faqat bolani shunday holatga sola bilish muhim.

O`qituvchi o`z o`quvchilarini asardagi voqealarni o`zlashtirishgagina emas, balki ular zamirida yashirilgan hayotiy va badiiy ma`nolarni ilg`ab olishga yo`naltirishi loz-impligiga alohida e`tibor qaratishi lozim.

Quyidagi ishlanmalarda badiiy asarni tahlil qilish bo`yicha amalga oshirilishi kerak bo`lgan ishlar yuzasidan metodik yo`l-yo`riqlar , o`quvchilarni mustaqil ishlatish, asarni tushunish va xulosa chiqarishga o`rgatish bo`yicha ko`plab usullar namuna sifatida ko`rsatilgan. Shuningdek, adabiyot darslarini an`anaviy hamda ilg`or texnologiyalar asosida tashkil etish bo`yicha bir

qator usullar tizimi taklif etilib, o`qituvchining har bir mashg`ulotning qaysi o`rinida nimaga ko`proq e`tibor qaratishi lozimligi ko`rsatilgan. Ta`kidlash joizki, mazkur ko`rsatma va mas-lahatlar hukm sifatida emas, ijodiy foydalanish uchun taklif etildi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, adabiy ta`limning yangilangan maqsad va vazifalarini amalga oshirish uchun mashg`ulotlarda «bola shaxsini ustuvor mavqega ko`tarish», «mashg`ulotlarda ma`naviyat shakllantirish ustuvorligini ta`minlasli “, «o`quvchilarni mustaqil fikrlashga o`rgatish “, «o`quvchining o`zini harakatga undash, tarbiyalanishi jara-yonida o`zining bevosita ishtirokini ta`minlash» g`oyalariga amal qilinsa, adabiyot o`qitishdan kutilgan maqsadga erk shish oson kechadi.

Quyida dars ishlanmalaridan namunalar berildi.

**MAVZU: JANNI RODARIMNG "HURISHNI
EPLOLMAGAN RUCHUKCHA" ERTAGINI O`QIB O
`RGANISH**

Darsning maqsadi: O`quvchilarni ertaklarning sehrli olamiga oshno etish. Ertaktahlili orqali o`quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijod qilishga o`rgatish.

Ertakni o`qish uchun 3 soat ajratilgan bo`lib, 1-soatni quyidagi reja asosida o`tkazish mumkin:

Darsning borishi:

1. O`tilgan mavzuni so`rash.
2. Yangi mavzuni bayon qilish
3. Aqliy hujum
4. «Yozuvchi o`zi haqida» maqolasi va ertak matnini o`qish.
5. Guruhlarda ishlash.
6. Fikrlar himoyasi.
7. Uyga vazifa topshirish. O`tilgan mavzu mustahkamlanadi.

Yangi mavzu «Aqliy hujum» bilan boshlanadi. J. Rodari kim, uning qaysi asarlarini o`qigansiz?

O`quvchilarning javoblari tinglanadi va umumlashtiriladi.

Darslikda J. Rodari bo`yicha axborot beruvchi adib-ning o`zi haqida yozgan esdaliklari o`qitiladi. Yozuvchi o`zining qay tarzda ijodkor bo`lib qolganligi haqida bolalarcha oq ko`ngillik bilan qilgan hikoyasi o`quvchilarda yorqin taassurot qoldiradi. Chunki uning bolalik xotiralari o`z samimiyligi bilan o`quvchilar ruhiyatiga yaqin. Ularda qaysi qit`ada yashashi, dini, irqi, tanasining rangidan qat`iy nazar barcha bolalarga xos jihatlar mavjud. O`z ertaklari bilan dunyo bolalarining muhabbatini qozongan, ularning sevimli do`stiga aylangan buyuk yozuvchining xuddi o`zlariga o`xshagan orzulari

bo'lgani, ularning qay biriga erishib qay biriga erisholmagani, o'zligini topguncha ancha izlangani, u ham ba'zan yomon baholar olgani va ayniqsa, bunga samimiy iqrор bo'lgani bolalarni o'ziga tortadi.

Guruhlarda ishlash:

Maqola o'qilgandan keyin o'qituvchi bolalar bilan matn ustida ishlash uchun o'quvchilarni guruhlariga bo'ladi va har bir guruhga topshiriqlar beradi:

1.Yozuvchi bilan sizning orzularingiz o'rtasida o'xshashlik bormi?»,

2. Uning ayrim sohalarda o'z no'noqligini tan olganiga qanday qaraysiz?»

3. Yozuvchining «so'zlardan o'yinchoq yasashga kirishgani...»ni qanday tushundingiz?

4. «...har bir kishiga yoqimli, har bir kishining didiga mos. boshqa o'yinchoqlarga o'xshamaydigan, hech qachon ko'ngilga urmaydigan» o'yinchoq haqida fikr bildiring.

5.Ijodkor fikrining haqiqat ekanligiga, uning yozuv-chi bo'lish uchun uzoq tayyorgarlik ko'rganligini qanday tushundingiz?

6. «...boshqalarning o'z fikrlarini bayon qilishlarida, so'zlashlarida, kattalarga savol berishlarini talab qilishlarida

dalda yoki turtki» bo`lishi nima uchun adibni o`n chandon hursand qiladi?

Bolalar topshiriqlar ustida ishlashsin, tahlil qilishsin, munosabat bildirishsin. Insonga berilgan ilohiy ne`mat, tug`ma iste`dod uning o`zi tomonidan rivojlantirilishi lo-zimligi, buning uchun odam intilishi, izlanishi kerakligi bolalar shuuridan kechsin, yozuvchining ertak yozishdan maqsadi nima ekanligiga, o`zgalar manfaatini ko`zlaganligiga munosabat bildirsinlar. Shunda «Hurishni eplolmagan ku-chukcha» ertagini adib ta`kidlaganidek, «zo`r ishtaha bilan paqqos» tushirishlari va «osonlik bilan hazm qilib yubor-ishlari mumkin» bo`ladi.

Fikrlar himoyasi:

Guruhlarning fikrlari o`qituvchi tomonidan to`ldiriladi va umumlashtiriladi.

Shundan keyin ertak matni o`qituvchi tomonidan ifo-dali, ta`sirchan ohang bilan o`qib beriladi. Ertakni o`qishdan oldin o`qituvchi bolalarga J. Rodarining ertakchilikdagi o`ziga xos xususiyati-har bir ertakning bir necha tugallanishi borligi va har bir tugallanishni diqqat bilan kuzatishlari lozimligini ta`kidlaydi. Ertakni o`qiganda o`qituvchi bor mahoratini ishga solishi, o`quvchilarda yaxshi taassurot uyg`otish uchun har bir jonivorning ovozi o`xshatishga harakat qilishi, imkon qadar buning tabiiy chiqishini ta`minlashi kerak bo`ladi. Ertak

o`qilgandan keyin o`quvchilarga biroz dam berilgach, savol-topshiriqlar bilan ishlashga o`tiladi. Faol o`quvchilar ragbatlantiriladi va baholanadi.

Savol- topshiriqlarning davomiga mustaqil javob topish uyga vazifa etib topshiriladi.

Imkon bo`lsa ertakka ajratilgan ikki soatni yaxlitlab o`tish maqsadga muvofiqdir.

2-dars

Dars quyidagi reja asosida olib borilishi mumkin:

Tashkiliy qism

O`tilgan mavzuni davom ettirish.

Guruhlarda ishlash.

Savol-topshiriqlar bilan ishlash.

Fikrlar himoyasi.

Ertakning uchala tugashi bo`yicha muhokama

To`rtinchi va beshinchi tugashi bo`yicha ijodiy matn yaratishga tayyorgarlik.

Guruhlarga quyidagi topshiriqli kartochkalartarqatila-di:

1-kartochka

Xo`roz bilan kuchukni.ng suhbatini yana bir bor o`qing. Bu suhbatda ularning tabiatiga xos jihatlar qanday namoyon bo`lganligini toping

2-kartochka

Xo`rozday qichqirishni va kakkuday sayrashni o`rganib olishiga qaramay kiichukcha nima uchun atrofdagilarning e`tiborini qozona olmadi deb o`ylaysiz?

3-kartochka

Duch kelgan mahluqqa o`q otaveradigan ovchining tabiatini tavsiflab berishga urining. Ovchining o`qidan zo`rg`a omon qolgan kuchuk nimalarni o`ylaydi-yu, o`ljasiz qolgan ovchi nimalarni xayol qildi?

4-kartochka

Ertakning ikkinchi tugashidagi so`nggi jumlaning o`qing. Bu gapda qanday ma`no yashiringan deb o`ylaysiz? Ertakning uchinchi tugashida kuchukcha birdaniga hura ketibdi degan ta`kidni qanday izohlaysiz?

5-kartochka

Sizga ertakning nechanchi tugashi yoqdi? Nima uchun? Xulosalaringizni asoslashga urinib ko`ring.

6-kartochka

Hurishni bilmaydigan kuchukcha bilan o`z tilini bilmaydigan odam o`rtasida qanday o`xshashlik bor deb o`ylaysiz? Sizningcha kuchukchaning qaysi xatti-harakatini havas qi-lishga Toyiq fazilat deb baholash mumkin?

Fikrlar himoyasi:

Harbir guruh o`zlarining umumlashgan fikrlarini himoya qiladilar. O`qituvchi ularni to`ldiradi va umumlashtiradi. Darslikda ertak matnini o`zlashtirishga doir savoltopshiriqlar anchagina. Maqsad — har bir alohida o`quvchini matnning badiiy tahliliga tortish, ularni asarning botiniga olib kirish. Yozuvchi asar qahramonlarining xatti- harakatlari tasviri orqali nima demoqchi ekani haqida har bir bola o`zicha xulosa chiqarsin, o`z fikri, o`z dunyoqarashi, o`z hayotiy tajribasidan kelib chiqib munosabat bildirsin.

O`qituvchi o`quvchilarning o`z fikrlarini asoslashlariga e`tibor qaratishi kerak. O`quvchi fikrini asoslay bilsa, unda qat`iylilik tuyg`usi, mustaqil fikrlashga urinish shakllana boradi.

Matn bilan ishlash jarayonida o`qituvchi o`quvchilarni asar qahramonlarining xatti-harakatiga, bir-biriga mu-nosabatiga e`tibor berishga jalb qilishi kerak. Chunonchi, ertakdagi xo`roz, kakku va sigir loqayd emaslar. Ular kuchukchaning iztiroblariga befarq qarab turmaydilar, unga qo`llaridan kelgancha yordam berishga urinadilar. Kuchukchaning dardini his etadilar. Oquvchilar xuddi shu holatni insonlar orasiga ko`chirsinlar, hayotda ko`rganlari bilan taqqoslasinlar. Ovchining xatti- harakatiga baho bersinlar, kuchukchaning faoliyatini kuzatsinlar. U o`zi mansub bo`lgan jinsga xos ishni bilmaydi, bundan iztirob chekadi. Kalaka qilib ustidan kulganlarida yig`lamoqdan beri bo`ladi. Shunga qaramay tushkunlikka tushmaydi, izlanishda davom etadi. Nihoyat hurishni o`rganib oladi. Shu o`rinda ertakning uchinchi tugashida boshqa bir kiichukning ovozi kuchukchaning qulog`iga ne sababdan buncha issiq eshitilganiga, yuragi jiz etib ketganiga, bu ovoz uning yuragini o`ynatib yuborganiga, o`z ishtiyoqi, intilishi va mehnati bilan qotirib qichqirish va qoyil qilib sayray olishga erishganiga o`quvchilar e`tibori qaratilishi lozim.

Dars oxirida uyga vazifa etib ertakni yana qanday tugatish mumkinligi haqida o`ylash, keyingi darsda yozilajak ertakka tayyorgarlik ko`rish topshiriladi.

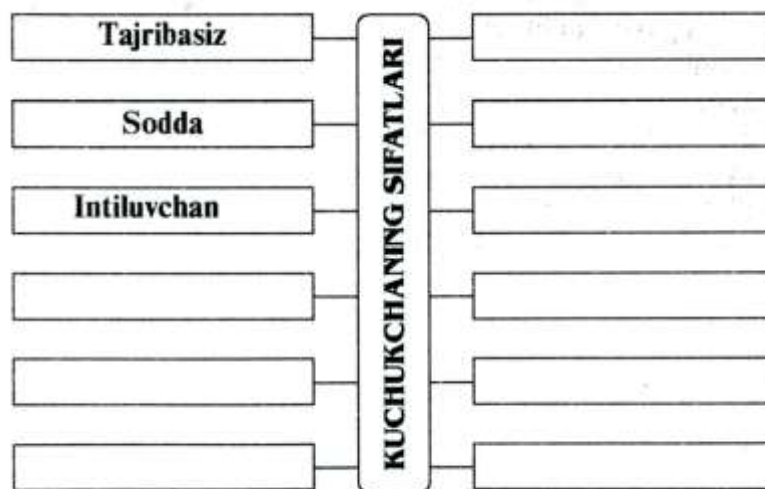
3-soat

Darsning borishi:

1. Klaster usuli.
2. Ertakning to'rtinchi va beshinchi tugashi bo'yicha e'tak to'qish.
3. «Ertak to'qish darsi»
4. O'quvchilarga bir-birlarining to'qigan ertaklarini o'qitish.
5. Mustaqil ish.
6. Uyga vazifa topshirish.

Klaster usulidan foydalanib, kuchukchaning sifatlari-ni yozib chiqish topshiriladi.

KLASTER USULI

Shundan keyin bolalar ertak to`qishga o`rgatiladi. Bu darsda bolalar ijod qiladilar. O`zlari mustaqil ertakning to`rtinchi, qurbi etgandari beshinchi tugashini yozadilar. O`qituvchi bolalarga ijod erkinligini berishi kerak, ular qanday xohlasalar shunday yozsinlar. O`quvchi balki quyi sinflarda ham shu ish bilan shug`ullangandir, balki bunday topshiriq bilan birinchi marta to`qnashayotgandir. Har ikkala holatda ham o`qituvchi bolaning fikrini hurmat qilishi kerak. O`z ishiga o`qituvchisining qiziqib munosabat bildirishi o`quvchida o`z ijodiga, faoliyatiga ishonchni mustahkam-laydi. Shuning uchun o`qituvchi samimiy bo`iishi, hech qanday soxtagarchilikka yo`l qo`ymasligi kerak. Bir-birlarining ertaklarini o`qigan bolalarni ham shunga o`rgatish, ularda muomala madaniyatini, o`zgalarni tuyish hissini shakllan-tirish lozim. O`quvchilar sinfdoshlarining ijodlariga munosabat bildiradilar. Eng yaxshi yozilgan ertaklar rag`batlantiriladi.

Shundan keyin «Adabiy ertak» ilmiy-nazariy maqola-si o`qitilib tushuntiriladi.

Ertaklarning tugallanishidagi eng asosiy fikrni quyida-gi jadvalga yozib chiqish mustaqil vazifa etib topshiriladi.

<i>Ertak nomi</i>	<i>Ertakning birinchi tugashi</i>	<i>Ertakning ikkinchi tugashi</i>	<i>Ertakning uchinchi tugashi</i>	<i>Ertakning to'rtinchi tugashi</i>	<i>Ertakning beshinchi tugashi</i>
<i>Hurishni eplolmagan kuchukcha</i>	<i>Kuchukcha boshqa tillarni o'rganishga qobiliyatli</i>				

O`qituvchi o`quvchilar faoliyatini baholab, ularni rag`batlantirgach, darsni yakunlaydi.

Uyga vazifa qilib ertak yuzasidan rasm chizib kelish topshiriladi.

MAVZU: G`AFUR G ULOMINING «MENING O`G`RIGINA BOLAM» HIKOYASI ASOSIDA BAHS MUNOZARA DARS

Darsning maqsadi: o`quvchilarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ular dunyoqarashini shakllantirish, mustaqil fikrlashga o`rgatish

Darsning jihozi: G`.G`ulom asarlari, yozuvchi hayoti va ijodiga bag`ishlangan fotoalbom, video tasvir.

Darsning borishi:

1. O`tilgan mavzuni so`rash:
2. Yangi mavzuni bayon qilish:

3. Aqliy hujum.
4. Asar ruhini anglatuvchi sahna ko`rinishi.
5. Asar yuzasidan bahs-munozara.
6. **B.B.B.** usuli.
7. Darsni mustahkamlash, baholash, rag`batlantirish.
8. Uyga vazifa.

O`tilgan mavzu Oybekning «Fonarchi ota», «Bolaning ko`ngli piddisho» asarlari savdl-javob orqali so`raladi va mustahkamlanadi. Yangi mavzuni bayon qilish. Hikoya matni o`qiladi.

Aqliy hujum:

G`afur G`ulom kim, u haqda nimalarni bilasiz? O`quvchilarning javoblari doskaga yozib boriladi, asosli javoblar umumlashtiriladi.

O`quvchilar ikki guruhga bo`linadi. 1- guruh «Bilimdonlar», 2-guruh «Chaqqonlar».

**Sahna ko`rinishi:** Tor eski hovli. Uvada ko`rpatoshaklarga o`ralib yotgan etim bolalar. Qora buvi va o`g`ri suhbatlashmoqdalar.

Mazkur ko`rinish hamda o`rganilgan asar matni yuzasidan o`quvchilar bahs- munozaraga tortiladi.

O`qituvchi: Ushbu sahna ko`rinishi orqali kim qanday tasavvurga ega bo`ldi?

O`quvchi: Mening tushunishimcha, bu sahna orqali G`afur G`ulomning yoshlik yillaridagi davr ifodalangan.

O`quvchi: Ha, to`g`ri aytdingiz, bu qisqa sahna orqali yozuvchining bolalik yillari qay tariqa kechganligining guvohi bo`ldik.

O`quvchi: Buvining o`g`riga bo`lgan munosabati meni hayron qoldirdi.

O`quvchi: Onaxon buvi qalbidagi onalarga xos chek-siz mehr-muruvvat tufayji o`g`rining chin insoniy fazilatlarini tushunib etdi.

O`quvchi: Buvining o`g`riga muruvvati lining haqiqiy insoniy fazilat egasi ekanligini namoyon etgan.

O`quvchi: Shunday hayot beshafqat, og`ir bo`lgan davrda ham shum niyatli o`g`ri qalbini yumshata olgan, o`zi nochor bo`lsa- da, o`g`riga achinib, «Qutlug` uydan quruq chiqmasligi, hech bo`lmasa qozonni olib ketishini so`ragan qora buviga nisbatan qalbimizda cheksiz muhab-bat uyg`ondi.

B.B.B.strategiyasi bo`yicha oldindan tayyorlangan quyidagi jadval to`ldiriladi.

<i>Nimani bilar edik</i>		<i>Nimani bilmoqchimiz</i>	<i>Nimani bildik</i>
<i>Biz shu darsgacha G.G'ulomning «Shum bola» asari bilan tanish edik</i>	<i>Biz esa «Shum bola» asarini o'qib, televideniya orqali tomosha qilib G.G'ulomning hajviy asarlar muallifi deb bilardik.</i>	<i>G.G'ulomning hayot yo'li to'g'risida va «Mening o'g'rigina bolam» asari yuzasidan kengroq ma'lumotga ega bo'lishni</i>	<i>Bu asar orqali o'sha davr voqealari, bizning tengdoshlarimizning bolalik davri qanday o'tganligini</i>
		<i>Dars so'ngida ko'rgazmani to'ldirish</i>	

Jadval shu tariqa to'ldirib boriladi.

Savol- javob o'tkazish:

1. Hikoyada qaysi davr voqealari tasvirlangan?
«Bilimdonlar»: XX asr boshlarida birinchijahon urushi davridagi xalq hayoti manzarasi tasvirlangan.

2. O'g'rini tun qorong'usida hovli oshib o'g'rilikka tushishga nima majbur qildi?
«Chaqqonlar»: Oilani boqish tashvishi majbur qildi.

3. Qora buvining olti oydan buyon uyquusi kamligiga sabab nima?
«Bilimdonlar»: Bolalarni boqish, ertasini o'ylash, uyli-joyli qilish.

4. O`g`ri nima uchun boshqa kasb bilan shug`ullanmadi?
«Chaqqonlar»: Chunki o`sha davrda barcha kasbning bozori kasod edi.

5. Nima uchun o`g`ri boylarnikini emas, kambag`alning uyini tanladi.?

«Bilimdonlar»: Boylarning uyini devori ba`and, itlari qopag`on. O`g`rini ushlashlari uchun qorovullari bor edi.

6. O`g`ri nima uchun buvi bilan choy ichishga una-madi?
«Bilimdonlar»: Tong otib qolsa buvi uni tanib qolishi mumkin edi.

Milliylik haqida ma`lumot.

O`quvchilar, siz bilan o`qib tahlil qilganimiz, voqeyiy hikoyadir. Shuning uchun bu hikoya aynan hayotning o`zidek tasvirlangan etuk romantik asar bo`lib, haqiqiy milliy jozi-baga ega. Milliylik bu-asarda millat, xalq turmushi man-zaralarini milliy urf-odatlarini millat vakillariga xos xusu-siyatlarni jonli. hayotiy ko`rsatishdadir. Hikoyadagi kampir-ning bolajonligi, saxovati, mehribonligi, mehmondo`stligi o`zbek xalqiga xos milliy xususiyatlardir.

Dars yakunida guruhlar orasida eng ko`p ball to`plagan o`quvchilar rag`batlantiriladi.

Uyga vazifa: «Oradan o`n yil o`tdi» O`g`ri qora buviga xat yo`lladi.*(Sizningcha o`g`rining hayot yo`li, kasbi o`zgardimi, fikringizni yozing).*

MAVZU: CHIINGIZ AYTMATOVNING «OQ KEMA» ASARINI O`QIB O`RGANISH

Maqsad: O`quvchilarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularda o`zgalarning ruhiy kechinmalarini **tushu**-nish, darddoshlik tuyg`ularini o`stirish.

Darsning borishi:

1. O`tilgan mavzuni mustahkamlash.
2. Yangi mavzu bayoni. Aqliy hujum.
3. Adib umrbayoni bilan tanishish.
4. Asar matnini o`qish.
5. Guruhlarda ishlash.
6. Matn ustida ishlash.
7. Fikrlar himoyasi.
8. Uyga vazifa berish.

O`tilgan mavzu Mirtemir she`rlarining o`ziga xos jo`shqin, o`ynoqi jihatlari, ota yurt tabiatiga muhabbat, Lining tengsiz go`zalligi tasviri savollar asosida so`ralib, suh-bat o`tkaziladi, dars mustahkamlanadi.

Yangi mavzuni bayon qilish. Aqliy hujum:

Ch. Aytmatov kim, uning ijodiga xos qaysi asarni bilasiz?

O`quvchilarning javoblari umumlashtiriladi va to`ldirish uchun adib umrbayoni bilan tanishtiriladi.

O`rganilajak asarni mukammal o`zlashtirish uchun uni yozgan odamning shaxsini bilish katta ahamiyatga ega. Adibning otasi hukumat idoralirida mas`ul vazifalarda ishlaganiga qaramay, qatag`on qurboni bo`lgani, bo`lajak adibning 12-14 yoshlarida qishloq kengashida kotib bo`lib ishlagani, «odamlarni, hayotni g`oyat yaxshi bilgan, chin yurakdan yaxshi ko`rgan»i, «kishilar uchun juda aziz, juda zarur bo`lgan tuyg`ularni, holatlarni, mavzularni qalamga olgan»i, bu ulug` insonning bolalarni sevishi, ularni tushunishi ardoqlashi va ayashga intilishiga e`tibor qaratilsa, o`quvchilarda adib shaxsiga mehr uyg`onadi. Dong`i dun-yoga taralgan ulug¹ kishilarning bolaligi qaysidir jihatlari o`z hayotlariga o`xshab ketishini sezish o`quvchilarni o`z ertasiga ishonch bilan qarashga o`rgatadi.

Asar matnini o`qish:

Kimnidir yoki nimanidir yaxshi ko`ra olish- insonga berilgan bebaho ne`matdir. O`quvchining asar qahramoni bo`lmish «xayolchan va pokiza ukasini yaxshi ko`rib qolishida matnni ifodali o`qishning ahamiyati beqiyos.

«Oq kema»ni o`qishni boshlashdan oldin o`qituvchining asar matnini soatlarga taqsimlab olishi, qaysi qismini sinf-da, qay bo`laklarini uyda o`qish lozim-ligini rejalashtirib olishi unga vaqtni tejash imkonini beradi. Bu ishni quyidagicha amalga oshirish mumkin. Birinchi darsda, adib haqidagi qisqacha suhbatdan so`ng ikki soat mobaynida asar o`qiladi va «Shunday qilib oq kema haqidagi ertak ham tugadi» tarzi-dagi qism bilan tugatiladi. Uchinchi soatni «Shoxdor ona bug`u esa, ketish oldidan bundan buyon bu erlarga aslo qadam bosmayman, debdi...» jumlasini bilan tugatiladi. Matn-ning qolgan qismini o`qish uyga vazifa sifatida topshiriladi.

Qissani o`qishda bolalar diqqati lining boshlanishidagi ikki ertak haqidagi jummalarga qaratiladi. Ertaklarga sarlavha topish topshirig`i beriladi.

Matn o`qib bo`lingach, tahlil jarayonida o`quvchilar tasavvurida qissadagi bola yashayotgan sharoitni jonlanti-rishga erishish kerak. Shunda bolalarda asarda tasvirlangan voqeani ko`z oldilariga keltirish, qahramon tuyg`ularini his etish va tasavvuridagi holatlarni so`z bilan ifodalash malakasi shakllanadi.

Guruhlarda ishlash. Har bir guruhga asar matni yiizasidan quyidagicha topshiriqlar beriladi:

1-guruh: Qissa qahramoni bolaning portfeilik bo`lishdan shunchalik quvonishiga sabab nima? Boladagi o`ychanlik. hayratlana olish, hamma narsani, hatto jonsiz jismlarni ham his etish sizda qanday munosabat uyg`otdi? Siz ham biror narsadan shu darajada xursand bo`la olasizmi? Nima uchun?

2-guruh: Bolaning toshlar bilan do`stlashib, suh-batlashib yurishi boisi nimada, chaqirtikanakni nima sabab-dan dushman deb biladi? Bola nima sababdan pechak gullari-ni yaxshi ko`radi? Shiroijinlarning bola ko`ngli, tabiati bilan qanday bog`liqligi bor, bu butalar bag`rida pinhona yig`lagisi kelishining sabablari haqida mulohaza yuriting

3-guruh: Bolaning bobosi- Mo`min cholning ochiqko`ngil, hatto sal- pal biladigan odamiga ham biron yaxshilik qilishga tayyorligi, har kimning xizmatiga hoziru nozirligi, hammaga sadoqatli va xushmuomalaligi kabi fazi-latlarning ba`zan boboning zarariga xizmat qilishi sabablari haqida gapiring.

4-guruh: «Mo`min bug`u avlodidan bo`lib, bu biian g`oyat faxrlanar va o`z qabiladoshlaridan birontasining ma`rakasidan qolmasdi». Buning sababi nimada? Nima uchun adib Mo`min cholni kamdan-kam uchraydigan baxtli odam deb baholaydi?

Guruhlar fikrlari himoyasi:

Guruhlarda fikrlar himoya qilinganda o`quvchilar bahs-munozara asnosida bolaning tabiat qo`ynidagi mavjudotlarga

munosabati, ularni sevishi, qay darajadadir o`zini ularga taqdirdosh deb bilishi o`quvchilarga ham yuqadi. Mo`min cholga atrofdagilarning munosabati to`g`ri yoki noto`g`ri ekanligini baholashga urinish odamlarga, hayotiy voqealarga o`quvchida munosabat paydo qiladi, nuqtai nazarni shakllantiradi. Odamlarga yaxshilik qilib evaziga hech narsa talab etmaydigan, aksincha, ayrimlarning masharalashiga nishon bo`ladigan, lekin bundan zarra og`rinmaydigan bobo tabiati haqida o`ylash, o`quvchilarni hayotga jiddiyoq qafashga, odamlarning xatti-harakatlariga sinchiklabroq nazar solishga o`rgatadi.

Gumhlarishi baholanadi. Bunda o`quvchilarning miis-taqil fikrlashi va xulosa chiqara olishi hisobga olinadi.

Uyga vazifa: asarning davomi o`qish

2-soatda guruhlarda ishlash davom ettiriladi. Asarning davomi ifodali o`qiladi va o`quvcliilarga quyidagi savollar bitilgan kartochkalartarqatiladi.

1-topshiriq

Mo`min cholni kengashga chaqirishmaganda qattiq ranjib, bu hodisani unutilmasligi sababi nirnada deb o`ylaysiz? O`z qadri uchun emas, azaliy urf-odatlarining poymol etilayotganligi uchun xafa bo`la olish tuyg`usini izohlay olasizmi? Mo`min cholga xos sifatlarni yozib chi-qing.

2- topshiriq

O`rozqui va Bo`key xola timsollari haqida fikr bildi-ring. Ularning dardi nimada? Ular tabiatiga xos yaxshi va yomon sifatlarni ayling.

3- topshiriq

Seydahmad bilan bola o`rtasidagi munosabat haqida o`z fikringizni bildiring. Yozuvchi mahoratiga munosabat bildirib olasizmi?

4-topshiriq

Bolaning portfel va durbin bilan odam bilan gaplashgandek gaplashishiga qanday qaraysiz? Nega shunday? Bu yaxshimi- yomonmi? Bola uchun hammasidan zavqli bo`lgan holat qaysi ekanligini ayting.

5-topshiriq

Bolaning oq kemaga shunchalik bog`lanib qolganligi sababini tushuntirng. Oq kemani ko`rganda nima uchun bolaning yuragi gupurib ketadi?

6-topshiriq

Bolada baliqqa aylanish va oq kemaga suzib borish istagi paydo bo`lishining asl sabablari nimada ekanligini matndan qidirib toping va izohlashga harakat qiling.

Fikrlar himoyasi:

Guruhlar fikrlari tinglanadi. Har bir guruh o'z fikrini himoya qiladi. Javoblarning ayrimlari o'qituvchi kutganidek chiqmasligi mumkin. Lekin matn bilan ishlash,. asar ruhiga kirish, qahramonlar holatini tuyish, o'zidan o'tkazish o'quvchiga ko'p narsa beradi, unga «dard» yuqtiradi. O'quvchilarni shunday holatga sola olish o'qituvchining yutug'idir.

Uyga vazifa: Shoxdor ona bug'u haqidagi ertakni o'qish.

3-soat.

Shoxdor ona bug'u haqidagi ertakni o'qish va tahlil qilish.

Darsning borishi:

O'qituvcliining kirish so'zi.

Asar matni ustida ishlash.

Guruhlarda ishlash. Muammoli topshiriqlar berish.

Fikrlar himoyasi.

O'quvchilarni rag'batlantirish va baholash.

Uyga vazifa topshirish.

O'qituvchining kirish so'zi: Asargarchi ertak tarzida berilgan bo'lsa-da, uning zamirida haqiqat bor. Enasoy dar-yosi bo'ylarida haqiqatan ham turkiy xalqlar istiqomat qilganlar. Ular chorvachilik va dehqonchilik bilan shug'ullanganlar. Sibirdagi

ko`pgina joy nomlarining turkcha ekaniigi ham mazkur holatni tasdiqlaydi.

Dastlab asarda berilgan Enasoy haqidagi qadimiy turkiy qo`shiq tahlil etiladi. Mazkur qo`shiqdan xalqning o`z eri va o`z vatanini qanchalar chuqur mehr bilan sevganini his etish mumkin.

Guruhlarda ishlash. Asar tahlili bo`yicha quyidagi topshiriqlar guruhlarga tarqatiladi:

1-topshiriq

Daryoning Enasoy deb nomlanishida qanday ma`no bor deb **o`ylaysiz?** Matnga tayanib xulosangizni ayting.

2-topshiriq

O`rmonda paydo bo`lgan qushning qichqirig`i nimadan darak edi?

«Odamning odamga ichi achimasdi» jumlasini qanday tushundingiz?.

3-topshiriq

Sho`xlik va o`zboshimchaliklari **tufayli** o`rmonga ketib, shu sabab tirik qolgan bolalarning ruhiy holatlari haqida fikr bildiring.

4-topshiriq

Qabilalar o`rtasida dushmanlikni keltirib chiqargan sabablar qaysi deb o`ylaysiz?

5-topshiriq

Bolalar kelganda g'alabalarini nishonlayotgan qabiladagilar nega muncha qo'rqib ketganliklariga sabab nimada deb o'ylaysiz?

6-topshiriq

Bobosining Shoxdor ona bug'u haqidagi ertagi bolaga qanday ta'sir qildi? Shu o'rinlarni qayta o'qing va buning sabablarini tushuntirishga harakat qiling.

7-topshiriq

Insonlar bilan bug'uning oqibat, ezgulik, sadoqat borasidagi hamda odamzot bilan hayvonning tili, dili va faoliyatidagi jihatlarni solishtirib munosabat bildiring.

8-topshiriq

Ona bug'uning kimsasiz qolgan bolalarga mehribonligi, yordam berganligi, odamlarga, ezgulikka hamisha sodiqligining sabablari nimada deb o'ylaysiz?

Fikrlar himoyasi. O'quvchilarning fikrlari umumiyash-tiriladi va to'ldiriladi. O'qituvchi yuqoridagi savollar yordamida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish bilan birga ularni tez-tez matnga murojaat etishga yo'naltiradi. Bundan kutiladigan maqsad o'quvchilar ko'nglida odamzot tomonidan amalga oshirilgan vahshiyliklarga nafrat uyg'otilishi kerak. Inson -qancha olijanob va yaratuvchan bo'lsa, shunchalik

darajada vahshiylikva buzg`unchiliklarga ham qodir. Buni atrofimizdagi odamlarda ham har xil ko`rinishda uchratish mumkinligi o`quvchilarga singdirilishi kerak... O`z hislatlarini qaysidir tomonga yo`naltirish, o`zida qanday ma`naviy sifatlarni tarkib toptirish insonning o`ziga bog`liq. U shuriday dahshatlarni sodir etmasligi, inson nomiga chinakam munosib bo`lishi uchun uning ko`nglini chiroyli qilishga erishishi kerak. Ko`ngli ehiroyli bo`lgan, go`zallikdan quvonib, bahra oladigan etib tarbiyalansa, u o`zgalarni ayaydigan bo`ladi. Razilliklardan hazar qiladi, yomonliklarga jur`at etolmaydi.

O`rganilganlar yuzasidan savol-javob o`tkaziladi, faol o`quvchilar rag`batlantiriladi.

4-soat

Darsning rejasi:

1. Matnning qolgan qismini o`qush.
2. Boshqa bo`limlar yuzasidan umumiy savol va top-shiriqlar berish.
3. Bahs-munozara, tahlil.
4. Test topshiriqlari.
5. Darsni mustahkamlash.
6. Uyga vazifa topshirish.

Matnning davomi o`qib o`rganilgach, o`quvchilarga quyidagicha **savoilar** beriladi.

1-topshiriq. Ona bug`uda inson zotini yaxshi ko`rish, lining avlodlarini saqlab qolishdan ko`ra, undan **naf**-ratlanishga va urug`ini quritib yuborishga asos ko`proq eka-nini matndan topib o`qing va buning sababini tushuntirish-ga harakat qiling.

2-topshiriq. Baymoq kampir ona bug`uga: «Odam bolalari seni yaxshilingga yomonlik biian javob qaytarishsa, o`zingdan ko`r» deganida nimani nazarda tutgan edi?

3-topshiriq. Ona bug`uning bolalarga: «Sizlar keltirgan tilni avlodlar unitmaydi. Ularga o`z tillarida so`zlash va kuylash yoqimli bo`ladi. Insonlar qanday yashashi kerak bo`lsa shunday yashanglar» degan fikrni sharhlang.

4-topshiriq. Bug`uboy avlodlarida shoxdor Ona bug`uga bo`lgan e`tiqod qanday edi, bu e`otiqodga putur etishining sababi nimada edi?

5-topshiriq. «Butun umr bo`yi bug`u nima ekanJigini ko`rmagan yangi insonlar tug`ildi» jumlasining o`zingizga qay darajada dahli bor deb o`ylaysiz?

6-topshiriq. Bolaning shoxdor Ona bug`u kallasini ko`rgandagi holati tasvirlangan o`rinlarni qayta o`qing va bu haqda fikr bildiring.

7-topshiriq. O`rozqulning o`ldirilgan bug`u shoxini olishdagi xatti-harakati sizda qanday munosabat uyg`otdi?

Yuqoridagi savollarga javob berishda o`quvchilar o`z fikrlarini mustaqil bayon etadilar. Asar qahramoni ruhiyati, kechinmalari va holati qahramon misolida o`quvchilarni o`zga insonni his etishga o`rgatib boradi. O`quvchilar bir-birlarining fikrlarini e`tibor bilan eshitishlari lozim. Shun-da ular boshqalarning fikrini takrorlamaydigan, o`z qarashlariga ega, mustaqil mulohaza yuritishga qodir, o`zicha qat`iy qaror qabul qila oladigan kishilar sifatida shakllanadilar.

**O`quvchilarni toliqtirmaslik uchun ularga qiziqarli bo`lgan o`yin tashkil etish mumkin.** Masalan, «Oltin toj» o`yini, u quyidagicha tashkil etiladi.

«Toj o`yini»dan katta mavzu yoki bir bo`lim tugagandan so`ng mustahkamlash, umumlashtirish darslarini tashkil etishda foydalanish mumkin. Bunga o`qituvchi avvaldan tayyorgarlik ko`radi. «Tojga» va unga o`rnatiladigan asar yoki qahramon nomlari yetarlicha tayyorlanadi. Bu «Asar nomini toping», «Qahramon nomini ayting» va h.k. tarzda bo`iishi mumkin.

Bir o`quvchi doskaga chiqarilib, unga ko`rsatmasdan biror asar yoki qahramon nomi yozilgan toj kiygiziladi. Unga topshiriq qisqacha tushuntiriladi. Sinfdagi o`quvchilar uni ko`rib turadilar.

Toj kiygan o`quvchi sinfda o`tirgan o`quvchilarga ular «ha» yoki «yo`q» deb javob berishlari mumkin bo`lgan savollarnigina berishi mumkin. Masalan, tojga biror qahramon nomi yozilgan bo`lsa, shunday savoiilar berilashi mumkin. Asarmi?, Qahramonmi?, «Susambil»danmi, «Oq kema»danmi?

Shunda o`quvchilar faqat «ha» yoki «yo`q» javobini beradilar.

Sinfda o`tirgan o`quvchilar ortiqcha ma`lumot va tushuntirishlar bermasliklari kerak. Bir darsda bir qancha o`quvchilar navbat bilan yoki bir vaqtda «toj o`yini»da ish-tirok etishlari mumkin. Eng kam savol berib javobni aniqlagan o`quvchi rag`batlantiriladi.

TEST TOPSHIRIQLARI BILAN ISHLASH

1. «Oq kema» asarida «tuya», «bo`ri», «egar», «tank»larga o`xshatilgan narsa nima edi?

A. Rasm.

B. Hayvon.

S. Mashina.

D. Harsang.

E.Ot.

2. Quyidagi so`zlarni «Oq kema» asarining qaysi qahramoni aytgan?

«Ming yillar tinch-totuv yashaganlar. Sizlar keltirgan tilni avlodlar unutishmaydi. Ularga o`z ona tillarida so`zlash va kuylash yoqimli bo`ladi».

A. Mo`min.

B. Botir Qulchi. S. Ona bug`u.

D. Bo`key.

E. Baymoq kampir.

3. Bug`uboy avlodlarida takabburlik qachondan boshlandi?

A. Bug`ular Issiqko`lni tark etishgach.

B. Bug`uboy avlodlarining oshib-toshib ketgan mash-hur boyi o`lgach

S. Issiqko`lni dushmanlar bosib olgach

D. O`rozqul tomonidan bu`gu o`ldirilgach

E. Boyning qabriga bu`gu shoxi o`rnatilgach

4. Quyidagi fikrni «Oq kema» asarining qaysi qahra-moni aytgan?

«.....qadimgi odamlardan qolgan gap bor: boylik, takabburlikni, takabburlik esa telbalikni tug`diradi, .... pul hukumron bo`lgan joyda ezgu so`zga o`rin yo`q....»

A. Baymoq kampir.

B. Mo`min chol.

S. Shoxdorona bug`u.

D. Botir Qulchi.

E. Bug`uboy

O`quvchilar asardagi har bir qahramonga hos insoniy sifatlarning qandayligini matnga tayangan holda quyidagi jadvalga mustaqil yozadilar.

Yuqoridagi topshiriqning davomini hamda «Qissadagi bola timsoliga tavsif» mavzusida taassurot yozish uyga vazifa etib topshirish mumkin.

MAVZU: ERKIN VOHIDOVNIING «NIDO» DOSTONI BO`YICHA

BAHS-MUNOZARA DARS

Maqsad: o`quvchilarni urush tufayli qalblari majruh bo`lgan bolalar, onalar, otalarning tuyg`ularini his etish ruhida tarbiyalash, urushga nisbatan ular ko`nglida nafrat uyg`otish.

Darsning rejasi:

- 1.O`tilgan mavzuni so`rash va mustahkamlash.
2. Yangi mavzuni bayon qilish. Guruhlarda ishlash.
3. Bahru bayt o`tkazish.
4. She`rlarni izohlash.
5. Test topshiriqlari bilan ishlash
6. Dostonning badiiy xususiyatlari.

7. Darsni mustahkamlash va uyga vazifa topshirish. O`tilgan mavzuni savol- topshiriqlar yordamida so`rash va mustahkamlash

Yangi mavzuni bayon qilish. Guruhlarda ishlash. Dostonni o`quvchilar sevib o`qiydilar, u engil yod olinadi. O`qituvchining vazifasi o`quvchilarni matn bilan ishlashga, tahlil qilishga, iirush va uning oqibatlarini his ettirishga, urush tufayli qalban va jismonan yaralangan mil-lionlab kishilarning fojiasi takrorlanmasligi uchun tinchlik-ni asrash, burring uchun kurashish ruhida tarbiyalashdir. Birinchi soatda doston matni o`qitilib, savol- topshiriqlar ustida ishlanadi, o`quvchilar asar ichiga chuqur-roq olib kirilgach, keyingi darsda doston yuzasidan bahs-munozara o`tkazilishi yaxshi natija beradi.

O`quvchilar guruhlariga bo`linadi, guruh a`zolari hamkorlikda matnni tahlil qilishlari erkin fikrlash uchun imkoniyat yaratadi.

Bahru bayt o`tkazish.

I-guruhni «G`azalxon yoshligim» deb nomlash mumkin.

Bu guruh shiori:

Toshga ham shirin g`azal

Baxsh aylagay otash va jon,

Shavq o`ti yonsa agar

Shoir-g`azalxon qonida

Bu guruh aʼzolari E. Vohidov gʻazallari asosidagi gʻazalxonlik, bahru bayt orqali gʻazal toshga ham jon bagʻishlashi mumkinligini ifodali, taʼsirli oʻqilgan baytlari bilan isbotlaydilar.

1-oʻquvchi:

*Tarixingdir wing asrlar ichra pinhon, oʻzbekim,
Senga tengdosh Potnint oqsoch Tiyonshon, oʻzbekim.*

2-oʻquvchi:

*Mamlakatga mamlakat, millatga mil/at boʻlsa qasd,
Qilgʻuchi soʻng oqibat armon oʻzing, afgʻon oʻzing.*

3-oʻquvchi:

*Gul boʻlib, gulgul yonib, gulshan aro gulchehralar,
Gul uzib oʻynar, qoʻyib gulga bino gulchehralar.*

4-oʻquvchi:

*Rost, qalam timsoii sheʼr, timsoli tigʻ, timsoli haq,
Boshini ming kesdilar, bosh egmadi aslo qalam.*

5-oʻquvchi:

*Menda na borliq xayoli, menda na yoʻqlikka gam,
Manglayimga chunki sheʼrdan oʻzga zar bitgan emas.*

6-oʻquvchi:

*Sangi dilning hasratida qancha dillar dard chekib,
Koʻzlarininggʻurbatida qonga koʻzgiryon emish.*

She`r mazmunini izohlash

Guruh sardori a`zolarining fikrlarini umumlashtirib, haqiqatan ham shoir g`azallarida she`rning ulug`lanishi, shoir mangiayiga she`rdan o`zga zar bitimaganligidan qu-vonishi, she`r dardi bilan yonishi, o`z tuyg`ularini haroratli misralarda bayon etganligini misolilar bilan asoslab beradi.

Yoniq jonim aro jonlar qilur faryodu afg`onlar

Bu ko ksim ichra isyonlar Bitilmish ibtido menga.

2-guruh «Zukkolar»ga lahzalik savol-javob va test topshiriqlari beriladi. Bu guruh shiori-«Bilim yodlash bilan emas, fikrlash bilan orttirilgandagina haqiqiydir». Mazkur shiorga amal qilib, ular test savollariga to`g`ri javobni fikrlab topadilar va izohlaydilar. Test savollarini o`quvchilarning o`zlariga matndan luzdirish ham mumkin.

TEST TOPSHIRIQLARI

1. Quyidagi parchada qoʻllangan tasviriyy- badiiy vositani belgilang

Oliin sochmoqdadir

Elga beayov

Shahar, qishloqlarni

Yutmoqda olov

A. Tashbeh;

D. Jonlantirish.

B. Tazod;

E. Sifatlash.

S. Mubolagʻa.

2. «Nido» dostonidan olingan quyidagi parchada xalq ogʻzaki ijodining qaysi turidan foydalanilgan?

Bobolarning hikmati

Hayotga yorugʻ yo Idir,

Otang bolasi boʻlma,

Odam bolasi boʻl der

A. Hikmal; B. Masai; S. Matal; D. Maqol; E. Pand:

3. Quyidagi parchada qaysi tasviriyy-badiiy vositadan foydalanilgan?

Avtotnatlar bosh uzra

Koʻtarildi tugʻsitnon

Birin-ketin daryodan

Suzib ketdi to `rtovlon.

A.Sifatlash B.O`xshatish S.Jonlantirish D. Qarshilantirish E.
Metafora

4. Quyidagi she`riy parchada qo`llanilgan badiiy-tasvi-riy vositani belgilang.

Ma `sum go `dak singari

Shu tong sabo yig`ladi

Chidolmay bu firoqqa,

U ham yosh to`kdiyu, chekildi nari.

A.Mubolag`a,sifatlash.

D. O`xshatish, sifatlash.

B. Jonlantirish, o`xshatish

E. Istiora, ibora.

S. Sifatlash, mubolag`a.

Dostonning badiiy xususiyatlari

3-guruh: «Yosh tilchilar» deb nomlanadj va ular dostondagi o`xshatish, sifatlash, xalq og`zaki ijodidan namunalarni topadilar. Ularning shiori «She`riy san`atlar-asarning joni»

**1-o`quvchi:** Men dostonni o`qish jarayonida «qora o`q», «og`ir qadamlar», «otashin falak», «tund kecha», «quyuq zulmat» kabi sifatlarni topdim.

**2-o`quvchi:** Dostonda «Quzg`unning qanotiday Qaro edi o`sha tun», «Ona bag`rida yotgan Mas`um go`dak singari», «Avtomatlar bosh uzra Ko`tarildi tug`simon», «Xayolning tumanli pardasi» kabi o`xshatishlardan shoir mohirlik bilan foydalangan

**3-o`quvchi:** Shoir «Otang bolasi bo`lma, Odam bolasi bo`l» kabi maqolda o`z o`rnidan foydalangan.

**4-o`quvchi:** Bir o`rinda esa «Go`daklarning tilagi ijobat bo`ladi» hikmatli so`zini she`riy satriarga singdirib yuborgan:
Buvim aytgan, men tilak qilsam, Tilagim bo`larmish doim ijobat,

**5-o`quvchi:** Onaning allasi ayanchli, ayni vaqtda mung-li bo`lsa-da, dilga orom bera oluvchi qo`shiqdir.

— *Nega yig`layapsan, Yolg`izim, qo`zim?*

Tun uzoq , uxlay qol, Ko`zlaringni yum.

Orom ol, men senga Allalar aytay.

Tongda peshonahgdan o`pib uyg`otay.

Guruh a`zolarining javoblari tingiangach, darslikda berilgan savol va topshiriqlar ustida ishlanadi. Bunda barcha guruh a`zolari qatnashadi. O`qituvchi darslikka qo`shimcha shunday savollar topsinki, unga javoblar turli-tuman bo`lsin. Masalan, dostonda shunday satr bor: «O`g`lim» degan nido keladi. Bu nido faqat otaning nidosimi?

1-o`quvchi: Ha, ota nidosi bu!

2-o`quvchi: Bu urush tufayli yetim qolgan millionlab yetimlar nidosi.

**3-o`quvchi:** Uzoq o`lkalarda jang qilib jasadi o`zga joylarda qolib ketgan urush qurbonlarining nidosi.

**4-o`quvchi:** farzand dog`ida kuygan ota-onalarning nidosi.
O`qituvchi: Urush jarohatlari qay o`rinda ta`sirchan ko`rsatib berilgan?

**1-o`quvchi:** «Ota quchay desa, qo`ii yo`q ekan, Tik turganjoyida yig`layveribdi» satrlarini o`qiganda ko`zimdan yosh chiqib ketdi.

**2-o`quvchi:** «Rustamning akasi urushdan qaytdi. Qo`ltiqtayog`i bor, Bir oyog`i yo`q» misralarini o`qiganimda ko`z oldimga hali uylanmagan yosh yigitchaning urush tufayli oyoqsiz qaytib kelgani, ataka payti o`q tizzasini olib ketgani urushga nafratimni oshirdi.

**3-o`quvchi:** «Darsga kelmay qoldi tunov kun Tal`at, Muallim urishsa turaverdi jim. Dadasidan kelgan ekan qora xat Hammamiz yig`ladik, Hatto muallim»

**4-o`quvchi:** Urush va dadasini sog`ingani tufayli bola-ning onasiga bergan savollari mengajuda ta`sir qildi. Urush bo`lmaganda edi, bolakay o`ynab-kulib bu savollarni berib ayasini qiynamagan bo`lardi:

Ay ting, dadam meni yaxshi ko`mdimi?

Kelganida toycha olib bemdimi?

Ko`cholarida toychog`imni etakiatib,

Qo`llaritndan ushlab olibyuraditni?

**5-o`quvchi:** Urush tugab, oradan 20-yil o`tsada, jarohatlar hali bitmagan.

Bag`rim o`yib,

Bu kun menga bermoqda azob,

Sizning ko`ksingizni teshgan qora o`q.

Silqib oqayotir ko`kragimdan qon.

Qalbim o`rtanmoqda, so`ngsiz armonim...

O`qituvchi: Nima uchun shoir «Yerni tepma, Asta bos qadam» deb murojaat qilyapti.

**1-o`quvchi:** Bu savolga shoirning o`zi javob beradi: «Biz turgan yer, Biz kezgan olam, Ulkan fidoyilar mozori».

**2-o`quvchi:** Muqaddas zaminimiz yer bizni boqadi, ulg`aytiradi.

3-o`quvchi: Bu yerda millionlab avlod-ajdodlarimiz hoki bor.

**4-o`quvchi:** Qo`ltiqtayoqlarning zahmidan ingrayotgan Ona-yerni asrashimiz kerak.

**5-o`quvchi:** Atomlarning vahmidan yuragi pora tup-roqqa sodiq qolmog`imiz, bu fojia takrorlanmasligi uchun kurashmog`imiz darkor.

Dars so`ngida o`quvchilar baholanadi. Faol o`quvchilar rag`batlantiriladi. Uyga vazifa: She`rdan parcha yod olish.

MAVZU: ABDULLA QAHHORNING «O`G`RI»

HIKOYASINI O`QIB O`RGANISH

Maqsad: o`quvchilarda insonni, uning ruhiy holatini anglash, o`zgalar tuyg`ularini his qilish, adolat, mehr-shafqat kabi insoniy sifatlarni shakllantirish.

Darsning usuli: *Senariyli o`qitish.*

Darsning borishi:

O`tilgan darsni so`rash va mustahkamlash.

Yangi mavzuni bayon qilish.

Hikoya matnini ifodali o`qish.

Matn iistida ishlash. Tarqatma materiallar bilan ishlash. Uyga vazifa berish.

O`tilgan mavzu so`rab mustahkamlangach, yangi mavzu bayonetiladi.

Abdulla Qahhorning “O`g`ri» hikoyasini o`rganish uchun dasturda 2 soat belgilangan. 1-soatda adib haqida darslik

majmuada berilmagan qiziqarii, adibning o`ziga xos jihatlarini ochib beradigan ma`lumotlar beriladi.

Hikoya matnini ifodali oqish

Hikoyani o`qituvchining o`zi o`qib bergani ma`qul. Unda asar personajlari: Qobi! bobo, Ellikboshi va h.k laming tabiatidan kelib chiqib, ularning tiliga yaqin tarzda o`qilsa, o`quvchilarga ta`siri kuchli bo`ladi. Hikoya matni ustida ishlash, badiiyati bilan yaqindan tanishish, matnning mazmuniga chuqurroq kirish orqali qahramonlarning ru-hiy holati, tabiat manzarasi tasviriga yashiringan sir-asror-larni, qahramonlar harakatlaridagi, odatlaridagi sifatlarni anglashga harakat qilinadi. Bu mashg`ulot dars-senariy tu-zishga o`quvchilarni tayyorlash darsi bo`lib, tuziladigan senariyning asar mazmuniga mos badiiy o`ziga xosligini va san`at asari sifatidagi qimmatini ta`minlagan holda tuzi-lishini kafolatlaydi.

O`qituvchi o`quvchilarning darsga faol ishtirokini ta`minlashi, ularnj qiziqtirish choralarini ko`rishi kerak. Quyidagi savol -topshiriqlar yozilgan plakat doskaga ilinadi.

Matn ustida ishlash

«O`g`ri» hikoyasidagi voqea yuz bergan faslni aniqlang.

Qobil bobo yashaydigan joy haqida ma`lumot bering.

Qobil bobo hovlisi haqida fikr bildiring.

Qahramonlarning tashqi ko`rinishini tavsiflang.

Qobil boboga ellikboshining munosabatini izohlang.

Tarqatma materiallar bilan ishlash.

I

Hikoyadagi "Dehqonning uyi kuysa, kuysin, xo'kizi yo'qolmasin" jumlasini izohlang.

II

Hikoyadagi "Birovning uyi xatga tushdi" jumlasini izohlang.

III

"Yo'qolmasidan oldin bormidi?", "birov olib ketsa qaytib kelaber, — deyilmagan ekanda!" — so'zlari qaysi qahramon nutqiga tegishli. Uni tavsiflang.

IV

Hikoyadagi: "Yig'lanmasin, nega yig'lanadi" so'zlari kimga tegishli va nega shunday deyilishi sabablarini aniqlang.

V

Hikoya qahramonlarining fazilatlarini haqida gapiring. Insoniylikning belgilarini qanday aniqlash mumkinligini tushuntirib bering.

VI

Qahramonlar nutqi orqali ularga tavsif bering. "Inson nutqi, shaxsiyati, ma'naviyatining ifodasi" degan fikrga xulosa bildiring.

Qobil boboning pristav huzuridagi holati va pristav-ning xatti-harakatini aniqlang.

7.Aminning ko`rim`shi va Qobil bobo bilan suhbatini haqida fikr bildiring.

Bu kabi savollar o`qituvchining badiiy asar matni ustida mukammal ishlashga da`vat etadi va tahlilni osonlash-tiradi. Natijada o`quvchi hikoya matnidagi liar bir so`z va badiiy vositani tabiat tasvirlari va qahramonlar qiyotasini aniqlashga e`tiborni qaratadi. Hikoyani sahnaviy lavhalarga ajratishdan oldin yuqorida ko`rsatilgani kabi tarqatmalar beriladi.

Hikoya senariysi loyihasini tuzish

Ushbu topshiriq bajarilgach, o`qituvchi o`quvchilar bilan birga taxminiy sahnanoma tuzadilar. «O`g`ri» hiko-yasi quyidagi sahnaviy ko`rinishlarni ifodalovchi lavha va qismlarga ajratiladi. Bu fikrlar o`quvchilarning faol ishtirokida yozuv taxtasiga yoziladi.

- 1. Qobil boboning hovlisi.**
- 2. Subhidam (Erta tong)**
- 3. Ho`kiiz yo`qoldi.**
- 4. Og`il yonida**
- 5. Ellikboshi keldi.**
- 6. Pristav huzurida.**
- 7. Amin qabulida.**

Ushbu sahnaviy lavhalar o`quvchilar bilan muhokama qilinadi va daftarlariga yozdiriladi. Darsda bajarilgan topshiriqlar asosida ishlangan bu kabi lavhalar o`quvchining uyda

muvaffaqiyatli ishlashiga zamin yaratadi. Savollarga javob izlash, tarqatmalarga munosabat bildirish davomida o`quvchilar mustaqil fikrlashga o`rganadilar. Har bir jumla va ifodaga e`tibor bilan qarashga odatlanadilar.

Uyga vazifa qilib sahnaviy lavhalarga senariy yozish topshiriladi.

2-soat

Bu darsda o`quvchilarning uyda tuzib kelgan sahnanomalari muhokama qilinadi.

Senariylarni oqish.

**1-o`quvchi:** Sahnada Qobil boboning hovlisi aks ettirilgani haqidagi senariysini o`qiydi.

**2-o`quvchi:** Xo`kiz yo`qolishi voqeasini, Qobul bobo holati, kishilarning to`planishi voqealarini qanday sahnalashtirish mumkiniigini bayon qiladi.

**3-o`quvchi:** Asar qahramonlari. ularning qiyofasi, xatti-harakati va nutqining qanday bo`lishi kerakligi. sahnada ularning odati, ruhiyati qanday aks ettirilishi kerakligini gapiradi.

Shu tartibda o`quvchilar «O`g`ri» hikoyasining sahnalashtirish masalasini hal qilishga kirishadilar. Shu maqsad-da zarur deb topilgan amaliy ishlarni bajaradilar. Boshqa o`quvchilar yozilgan senariylar xususida o`z fikrlarini

bildiradilar. Ba`zi o`quvchilar insonlarning xatti-harakatini namoyish qilishi, qolganlari ularga munosabat bildirishi mumkin.

Asarning qaysi qismi maktab sahnasida namoyish etili-shi, sahna imkoniyatlariga moslab qanday o`zgartirishlar kiritilishi mumkinligi muhokama qilinadi. O`quvchilarning fikrlari aniqlanadi va umumlashtiriladi. Hikoyaning maktab sahnasiga mo`ljallangan senariysi tuziladi.

Dars so`ngida hikoya yuzasidan quyidagicha savollar beriladi, suhbat o`tkaziladi va o`quvchilar rolga kirib, amaliy mashgulotlarni bajaradilar.

Senariy boyicha amaliy ish

1. Qobil bobo timsolining o`zingizga ma`qul bo`lgan biror jihatini namoyish eting.
2. Ellikboshi bilan Qobil bobo uchrashuvi lavhasini namoyish eting.
3. Amin odatining o`ziga xos tomonini ko`rsatib bering.
4. Pristavning xatti-harakatlarini ifodalang.
5. Qobil bobo pristav huzurida sahnasini namoyish eting. O`quvchilar bilimi baholanadi.

Dars mustahkamlanadi.

Uyga vazifa: Abdulla Qahhorning «Dahshat» hikoyasini mustaqil o`qish.

